

UPPSALA
UNIVERSITET

NCK NATIONELLT CENTRUM
FÖR KVINNOFRID

UTDRAG UR NCK-RAPPORT 2010:04 / ISSN 1654-7195

ATT FRÅGA OM VÅLDSUTSATTHET SOM EN DEL AV ANAMNESEN

Särskilt sårbara grupper

Anna Berglund

Särskilt sårbara grupper

Anna Berglund

Kvinnors livsförutsättningar är olika och en del är dubbelt sårbara på grund av fysisk eller psykiskt funktionsnedsättning, eget missbruk eller prostitution. Dessa kvinnor är än mer utlämnade till sin partner eller andra personer som de är i beroendeställning till och studier visar att de i högre grad än andra har varit utsatta för allt slags våld.

Kvinnor med funktionshinder

I Kanada pågår mycket forskning kring våld mot kvinnor i nära relationer. Studier därifrån har visat att våld från en manlig partner är vanligare om kvinnan har ett funktionshinder, åtminstone i ett tidsperspektiv på fem år eller mer.¹ I en studie telefonintervjuades närmare 9 000 kvinnor som levde eller hade levt i ett parförhållande om sitt hälsotillstånd. Knappt 1 500 kvinnor uppgav att de hade ett fysiskt eller psykiskt funktionshinder som minskade deras möjlighet till normala vardagsaktiviteter. Dessa kvinnor uppgav i signifikant högre grad att de var utsatta för våld av något slag; knappt var tredje utsattes ofta och var fjärde ibland att jämföra med kvinnor utan funktionshinder där var femte uppgav våld vid något tillfälle. Emotionellt våld var vanligast och förekom ofta hos en fjärdedel, allvarigare fysiskt våld i sju procent och sexuellt våld i knappt fyra procent. Motsvarande resultat för de "friska kvinnorna" var 18, fyra och drygt en procent. Man har inte skilt på heterosexuella och homosexuella relationer.²

I samma material jämförde man kvinnor med funktionshinder med friska kvinnor där båda grupperna hade varit utsatta för partnervåld under de senaste fem åren. Man fann att depression, ångest och skamkänslor förekom oftare i den funktionshindrade gruppen som också konsumerade mera läkemedel för depression och sömnstörningar. De rapporterade också oftare fysiska skador som begränsat deras förmåga till dagliga aktiviteter.³ En stor amerikansk studie rapporterar liknande fynd hos kvinnor som uppgav att deras förmåga till dagliga aktiviteter stördes av fysiska, mentala eller emotionella problem.⁴

I den svenska Handustudien studerades kvinnor med fysiska funktionshinder som rekryterats via handikappföreningar. Kvinnorna hade gemensamt att de hade

begränsad förmåga att fly, förflytta sig eller orientera sig rumsligt i en hastigt uppkommen situation. Drygt 1 000 kvinnor rekryterades och svarade på frågor per brev eller telefon utifrån sina förutsättningar. En femtedel angav att deras funktionshinder var medfött och tre fjärdedelar att det var förvärvat. Sammanfattningsvis fann man att en tredjedel utsatts för våld, hot om våld och trakasserier och hälften av dem, totalt 14 procent, hade fått fysiska skador. Tjugo procent hade varit utsatta av nuvarande eller tidigare make/sambo och sju procent hade separerat på grund av partnervåld. En stor andel (16 procent) hade varit utsatta för sexuellt våld före 15 års ålder. Frågornas lydelse överensstämmer delvis med frågorna i *Slagen dam*, se tabellen för jämförelse.

Totalt uppgav en av tio kvinnor att de utsatts för våld av en man före sin 15-årsdag. De uppgav fadern eller annan familjemedlem som förövare men det förekom också att lärare, chaufför, kontaktperson eller vårdgivare hade utsatt dem för våld. Många kvinnor, framför allt de yngre, hade blivit utsatta för trakasserier av personer de måste ha till hjälp. Kvinnorna känner sig försvarslösa och maktlösa och många oroar sig för att bli utsatta för våld och trakasserier.⁵

Fysiskt funktionshinder och våldsutsatthet

	Fysiskt funktionshindrede Handu %	Slagen dam* %
Våldsutsatthet totalt under livet	33	46
Fysiskt våld från nuvarande partner	6	7
Tidigare levtt i våldsamt förhållande	57	35
Utsatt för hot om fysiskt våld av tidigare partner	19	19
Utsatt för våld och känner skam	36	23
Utsatt för våld och känner rädsla	40	33
Utsatt för sexuellt våld av annan än partner före 15 års ålder	16	–
Utsatt för sexuellt våld av annan än partner efter 15 års ålder	18	13

* Slagen dam är en nationell omfångsstudie där kvinnor med funktionshinder kan ingå.

Kvinnor med mental utvecklingsstörning

I Handustudien deltog även kvinnor med lindrig eller måttlig mental utvecklingsstörning. De fick hjälp att svara på frågor av personer som utbildats för ändamålet. Sammanlagt svarade knappt 160 kvinnor på anpassade frågor. En tredjedel uppgav att de utsatts för våld av en man före sin 15-årsdag och lika många som vuxna. En fjärdedel upplevde våld i sitt pågående förhållande. En av fem hade blivit utsatta för sexuellt våld innan de fyllde femton och totalt hade en av tio hade blivit våldtagen av en man de inte hade någon nära relation till. Självmodsförsök var också vanliga, en av fem hade försökt ta sitt liv.

När det gäller sexuellt våld från en man uppgavs partner som förövare i en fjärdedel av fallen. Kvinnorna var också utsatta av sina vårdare. Personal i

gruppbostad uppgavs som förövare i sju procent, boendestödare eller hemtjänstpersonal i nio procent och färdtjänstpersonal i tre procent. Men vanligast förövare förutom partnern var ”kompis” (25 procent), släkting (12 procent), arbets- eller skolkamrat eller annan personal på jobbet (16 procent).

Resultatet av en mindre studie från Israel tyder på att ungdomar 12–21 år med lindriga psykiska funktionsnedsättningar är mera utsatta för våld än andra. Särskolan tycktes vara fredat område men däremot angavs transporter till och från kunna innebära risker både för emotionellt, fysiskt och sexuellt våld, till exempel från chauffören. Mer våld utövades mot de funktionshindrade i närheten av hemmet och av en person de kände medan andra ungdomar var mera utsatta i skolan och oftare av okända gärningsmän.⁶

Kvinnor som missbrukar

Våldsutsatthet och missbruk hos kvinnor kan ses ur två perspektiv. Våldsutsatthet kan bidra till missbruk och missbruk som sådant leder till att kvinnan löper högre risk att utsättas för våld. Kvinnor som är utsatta för våld av sin partner missbrukar alkohol och droger i högre grad än andra kvinnor. En amerikansk studie visade att de våldsutsatta kvinnorna hade en sex gånger högre risk att missbruka alkohol och droger.⁷ Kvinnor som lever i ett våldsamt förhållande använder ofta alkohol eller droger för att vara mindre rädda men deras missbruk gör dem även mer utsatta.⁸

Kvinnor som i samhällets ögon betraktas som missbrukare är en särskilt drabbad grupp när det gäller våld av alla former och deras situation förvärras ofta av att de hamnar i beroendeställning till sin partner. Dessa kvinnor söker ofta inte vård förrän de fått allvarliga skador och är också svåra att motivera till varaktiga kontakter. Kvinnor som utsatts för våld hänvisas ofta från vården till kvinnojouren där man inte alltid har resurser eller tillräcklig kunskap att möta missbruksproblematiken. Kvinnan återvänder därför ofta till sin våldsamma partner eftersom hon inte har någon annanstans att ta vägen. Tvärtom händer det också att vården i första hand uppmärksammar missbruket och inte våldsutsattheten.⁹

Det finns många anledningar till att kvinnor missbrukar, men övergrepp i barndomen är överrepresenterade i denna grupp.¹⁰ Det ligger i sakens natur att det är svårt att göra representativa studier på kvinnor med pågående missbruk. De studier som finns har ofta rekryterat kvinnor som går i behandling eller bor på härbärgen eller i stödboenden. I rapporten *Världens sämsta brottsoffer* utgiven av Nationella rådet för kvinnofrid svarade 40 kvinnor på en enkät om sin våldsutsatthet. Kvinnorna vistades på häkte, i fängelse eller på behandlingshem i Stockholm. Alla uppgav att de utsatts för fysiskt och psykiskt våld och 25 av kvinnorna hade blivit sexuellt utnyttjade. Den vanligaste förövaren var en manlig partner men även föräldrar och syskon nämndes. Flera angav mer än en förövare och man kunde dra slutsatsen att de utsatts under nästan hela sitt liv. Femton av

kvinnorna hade blivit utsatta för våld från personal inom polisen, kriminalvården, socialtjänsten och skolan.¹¹

Svenska forskare har undersökt hur missbruk och våld interagerar i en grupp kvinnor som hade kontakt med verksamheter som vänder sig till missbrukande kvinnor i Stockholm, Göteborg och Malmö.¹² Kvinnorna missbrukade alkohol och/eller narkotika eller läkemedel. De svarade på en enkät på plats under en viss vecka. Sammanlagt lämnade 103 av 153 kvinnor in enkäten (67 procent). Totalt hade över 90 procent av kvinnorna utsatts för fysiskt, sexuellt eller emotionellt våld av en man. Vanligast var verbala kränkningar men den övervägande delen hade även varit utsatta för andra övergrepp. Nästan fyra av fem hade utsatts för hot och tre av fyra hade utsatts för fysiskt våld samt 41 kvinnor dessutom för sexuellt våld. Drygt hälften hade varit utsatta av mer än en förövare, oftast män.

Det var vanligast att förövaren var en före detta manlig partner (77 kvinnor) men en femtedel av kvinnorna hade utsatts av professionella personer som polis, väktare eller behandlingspersonal. Knappt hälften hade utsatts mer än tio gånger.

De kvinnor som hade varit utsatta de senaste två åren fick svara på frågor om typ av våld och förövare. Hot och kränkningar var vanligast men 60 procent hade blivit sparkade och fått motta knytnävsslag, 22 procent hade varit utsatta för våld med tillhygge och lika många för sexuellt våld. Den vanligaste förövaren var här en tidigare manlig partner (49 procent). Nuvarande manlig partner förekom i 28 procent och manlig bekant ungefär lika ofta. Professionella personer uppgavs i 14 procent. Tre fjärdedelar hade blivit utsatta i den egna bostaden men sju procent uppgav behandlingshem. Drygt hälften hade sökt hjälp, de flesta hos polisen. Hälften av kvinnorna hade någon gång blivit tillfrågade om partnervåld utan att de själva hade behövt ta upp frågan. Socialtjänsten hade frågat flest, 19 av kvinnorna. Socialtjänsten var även den instans som oftast erbjudit stöd.¹³

I en amerikansk studie intervjuades drygt 170 kvinnor som missbrukat droger det senaste året varav knappt en fjärdedel djupintervjuades. Hälften var hemlösa och bodde på härbärgen och hälften hade ett subventionerat permanent boende. Det visade sig att de hemlösa kvinnorna utsattes för våld från en rad olika förövare och ofta på platser utanför sitt boende men i drygt 60 procent av fallen var förövaren ändå en partner i en pågående eller tidigare relation vilket väl överensstämmer med den svenska studien. Våldtäkt var vanligare i denna grupp som ibland också sålde sex för att finansiera sitt missbruk, 21 mot 5 procent bland dem med egen bostad. Fysiskt våld drabbade de båda grupperna ungefär lika mycket, i 76 respektive 64 procent. Kvinnorna med fast boende var alltså lika utsatta för fysiskt våld, över 70 procent i form av partnervåld, men de var även utsatta för våld från andra boende som till exempel en grannes partner. Missbruk var mycket vanligare bland de hemlösa och enligt dessa kvinnors mening bidrog detta i hög grad till våldet, framför allt det sexuella.

Kvinnornas uppfattning om vad som skulle räknas som övergrepp skilde sig inte mellan grupperna men däremot från den gängse uppfattningen, vilket är värt att notera. Intentionen att skada var avgörande men också hur grov skadan blev. Om det inte uppstod blodvite eller var förenat med livsfara räknades ofta inte våldet som övergrepp.¹⁴ En annan amerikansk studie påpekar vikten av att man frågar efter våldsutsatthet då missbrukande kvinnor söker vård.¹⁵

Prostituerade kvinnor är en av de mest utsatta grupperna. I en kanadensisk studie fann man att kriminalisering, hemlöshet och dålig tillgång till behandling för missbruk korrelerade till våldsutsatthet hos kvinnor som sålde sex med gatan som bas.¹⁶

Kvinnor med funktionshinder har ofta behov av olika stödåtgärder från kommunen. Socialstyrelsen har granskat kommunernas beredskap för våldsutsatta kvinnor och funnit stora brister. Allmänna råd om kommunernas ansvar har utfärdats.¹⁷

Sammanfattning

Kvinnorna som beskrivs i detta kapitel är särskilt sårbara och i hög grad i behov av stöd och skydd från vården och samhället. Tvärtom blir de i stället ofta dubbelt utsatta då de söker hjälp eftersom vården inte sällan väljer att blunda för delar av deras komplicerade problematik. Samhällets stödåtgärder innebär vidare förvånande ofta nya tillfällen för dessa kvinnor att utsättas för våld och kränkande behandling. Medvetenheten om detta måste förbättras. Stor öppenhet och lyhördhet behövs inom vård och socialtjänst för att dessa kvinnor ska berätta om sin situation och ta emot hjälp. Deras livserfarenheter gör ibland att de har en annan referensram för vad som är otillbörligt våldsamt beteende och man måste formulera sina frågor så att kvinnorna kan känna igen sig.

- ¹ Brownridge D (2006). Partner violence against women with disabilities. Prevalence, risks and explanations. *Violence against Women*. 12:9, s. 805–822.
- ² Cohen MM, Forte T, DuMont J, Hyman I & Romans S (2005). Intimate partner violence among Canadian women with activity limitations. *J Epidemiol Community Health*. 59:10, s. 834–9.
- ³ Forte T, Cohen MM, DuMont J, Hyman I & Romans S (2005). Psychological and physical sequelae of intimate partner violence among women with limitations in their activities of daily living. *Archives of Women's Mental Health*. 8, s. 248–256.
- ⁴ Barrett K, O'Day B, Roche A & Leipidus Carlson B (2009). Intimate partner violence, health status, and health care access among women with disabilities. *Women's Health Issues*. 19, s. 94–100.
- ⁵ Utredningsinstitutet Handu (2007). *Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning*. Stockholm: Handu.
- ⁶ Reiter, S, Bryen D & Shachar I (2007). Adolescents with intellectual disabilities as victims of abuse. *J Intellectual Disabilities*. 11:4, s. 371–387.
- ⁷ Bonomi A, Anderson M, Reid R, Rivara F, Carell D & Tompson R (2009). Medical and Psychosocial Diagnoses in Women with a History of Intimate Partner Violence. *Arch Intern Med*. 169: 18, s. 1692–1697.
- ⁸ Bennet L & O'Brien P (2007) Effects of coordinated services for drug-abusing women who are victims of intimate partner violence. *Violence Against Women*. 13:4, s. 395–411.
- ⁹ Nationellt råd för kvinnofrid (2003). *Råd för kvinnofrid till regeringen – slutrapport från Nationellt råd för kvinnofrid*, Stockholm: Näringsdepartementet.
- Martin S, Moracco K, Chang J, Council C & Dulli L (2008). Substance abuse issues among women in domestic violence programs: findings from North Carolina. *Violence Against Women*. 14:9, s. 985–97.
- ¹⁰ Liebschutz J, Savetsky J, Saitz R, Horton N, Lloyd-Travaglini Ch & Samet J (2002). The relationship between sexual and physical abuse and substance abuse consequences. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 22, s. 121–128.
- Lincoln A, Liebschutz J, Chernoff M, Nguyen D & Amaro H (2006). Brief screening for co-occurring disorders among women entering substance abuse treatment. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*. 1, s. 26.
- ¹¹ Alfredsson K (2003). *Världens sämsta brottsoffer. Om mäns våld mot missbrukande kvinnor och kvinnor med psykiska funktionshinder*. Stockholm: Nationellt råd för kvinnofrid.
- ¹² Holmberg C, Smirthwaite G, Nilsson A (2005). *Mäns våld mot missbrukande kvinnor – ett kvinnofridsbrott som andra*. Stockholm: Mobilisering mot narkotika.
- ¹³ Ibid.
- ¹⁴ Tucker J, Wenzel S, Straus J, Ryan G & Gollinelli D (2005). Experiencing Interpersonal Violence: Perspectives of Sexually Active, Substance-Using Women Living in Shelters and Low-Income Housing. *Violence against women*. 11, s. 1319.
- ¹⁵ Lincoln A, Liebschutz J, Chernoff M, Nguyen D & Amaro H (2006). Brief screening for co-occurring disorders among women entering substance abuse treatment. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*. 1, s. 26.
- ¹⁶ Shannon K, Kerr T, Strathdee SA, Shoveller J, Montaner JS & Tyndall MW (2009). Prevalence and structural correlates of gender based violence among a prospective cohort of female sex workers. *BMJ*. 2009;339:b2939 doi:10.1136/bmj.b2939
- ¹⁷ Socialstyrelsen (2009). *Socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*. SOSFS 2009:22 (S); Allmänna råd. Stockholm: Socialstyrelsen.